

ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARINING BOSHQARUV HISOBINI TASHKIL ETISHNING ASOSIY TAMOYILLARI

Fayziyev Oybek Raximovich

Toshkent davlat agrar universiteti,

“Buxgalteriya hisobi, tahlil va audit”

kafedrası dotsenti, i.f.f.d (PhD)

Yo'ldoshboev Asadbek Hojiakbar o'g'li

Toshkent davlat agrar universiteti talabasi

KIRISH

Mamlakatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoev tomonidan 2020 yilni “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” deb nomlanishi pandemiya sharoitida iqtisodiyotimizga xavf soladigan moliyaviy-iqtisodiy inqirozning oqibatlarini yumshatishda qo'l kelmoqda. Raqamli iqtisodiyotning afzalligi haqida gap ketganda, davlatimiz rahbarining “Raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, ortiqcha xarajatlarni kamaytiradi. Shu bilan birga, meni juda qattiq tashvishga soladigan va bezovta qiladigan eng og'ir illat — korrupsiya balosini yo'qotishda ham ular samarali vositadir. Buni barchamiz teran anglab olishimiz darkor”, deya kuyinib aytgan gaplarini keltirish o'rinlidir⁵⁴.

Raqamli iqtisodiyotni shakllantirish O'zbekistonni jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvining yanada chuqurlashuvini anglatadi. Raqamli iqtisodiyot ko'p qirrali faoliyat bo'lib, unda ilm-ma'rifat raqamli axborot ishlab chiqarishning asosiy omili sifatida qo'llaniladi.

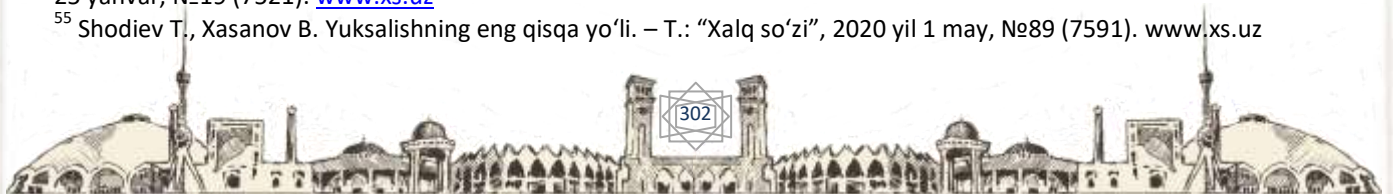
Bu vazifani hal etishga qaratilgan sa'y-harakatlar tabiiy resurslar zaxirasiga boyligi bilan tanilgan yurtimizni ulardan samarali foydalanish bo'yicha rivojlangan mamlakatga aylantirishni jadallashtirib yuboradi. Shuningdek, raqamli iqtisodiyot samarali menejment tizimini joriy qilish, turmush sifatini oshirish, jahon xom ashyo, texnologik va oziq-ovqat bozorlari kon'yunkturasiga bog'liqlikdan xalos etish, yuz berish ehtimoli mavjud bo'lgan jahon moliyaviy inqirozi ta'siridan talafotlarsiz o'tish uchun mustahkam poydevor yaratadi⁵⁵.

Iqtisodiyotda bozor konyunkturasining o'zgarib turishi, raqobatning rivojlanishi strategik boshqaruv hisobi tizimini, xususan, xarajatlarni optimallashtirish va mahsulot tannarxini kalkulyatsiya qilishga bo'lgan talabni kuchaytirmoqda. Buning boisi, to'g'ri va aniq hisoblangan mahsulot tannarxi sub'ektning mahsuloti qiymatini, pirovardida, uning moliyaviy natijalarini shakllantirishga asos bo'ladi.

K.Simonds birinchilardan bo'lib buxgalteriya hisobi tizimiga “Strategik boshqaruv hisobi” atamasini joriy qildi va uni xarajatlar va baho, sotish va bozor ulushi, pul

⁵⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T.: “Xalq so'zi”, 2020 yil 25 yanvar, №19 (7521). www.xs.uz

⁵⁵ Shodiev T., Xasanov B. Yuksalishning eng qisqa yo'li. – T.: “Xalq so'zi”, 2020 yil 1 may, №89 (7591). www.xs.uz

oqimlari va asosiy raqobatchilarning bozordagi mavqei to'g'risida axborot to'plash orqali kompaniyaning tarmoqdagi boshqa raqobatchilariga nisbatan holatini baholash vositasi sifatida tatbiq etdi⁵⁶.

Korxonalarda har bir qishloq xo'jalik ekin turi bo'yicha mahsulot tannarxi alohida kalkulyatsiya varag'ida hisobga olib boriladi, unda kompleks xarajat moddalari bo'yicha mahsulot tannarxi umumiy holatda aks ettiriladi, ular miqdor va qiymat ko'rinishida ifodalanadi⁵⁷.

Respublikamiz iqtisodiyoti uchun yangi bir holat hisoblangan xarajatlarning strategik boshqaruv hisobi usuli amaliyotga kirib kelmoqda. Uning mazmun-mohiyati korxonalar xarajatlarini sarflanish tamoyiliga ko'ra ichki va tashqi muhit bilan bog'liq xarajatlarga ajratishni taqozo etmoqda. Ichki xo'jalik xarajatlari korxonaning ishlab chiqarish faoliyati jarayonida hosil bo'lgan mahsulot tannarxidan iborat bo'ladi. Ya'ni bu xarajatlar tannarxni shakllanishi bilan bog'liqdir.

2019 yil 31 dekabr holatiga ko'ra, respublikamizda jami etishtirilgan don ekinlarining tarkibi tahlil qilinganda, ularning etishtirish umumiy hajmining asosiy qismini, yoki 85,2%ini boshqoqli don ekinlari tashkil etdi. Jami etishtirilgan don ekinlarining 5,7% - makkajo'xori, 4,2% - sholi, 3,6% - dukkakli don va 1,3% - boshqa don ekinlari hissasiga to'g'ri keladi.

Xo'jalik toifalari bo'yicha tahlillar, qishloq xo'jaligi mahsulotlari umumiy hajmining 70,1% - dehqon (shaxsiy yordamchi) xo'jaliklariga, 26,9% - fermer xo'jaliklariga, 3,0% - qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarga to'g'ri kelishini ko'rsatmoqda⁵⁸.

Shuni ta'kidlash lozimki, ishlab chiqarish xarajatlarining boshqaruv hisobini korxonaning bozor faoliyati bilan bog'liq tashqi xarajatlar tarkibiga xom ashyo, yoqilg'i-moylash materiallari, asosiy vositalarni sotib olish, uchinchi tomon tashkilotlari ish va xizmatlar haqini to'lash kabi ta'minot jarayoni xarajatlari kiradi. Tashqi xarajatlar xarajatlarning tashqi muhitda ya'ni bozorda shakllanishiga bog'liq bo'lib, ular pul oqimlarining kirimi va chiqimi balansini tuzish bilan boshqarib boriladi.

Bu borada olimlar tomonidan ilmiy ishlanmalar va modellar taklif qilinmoqda. Xususan, permlik olimi Shalaeva L.V.ning xarajatlarni strategik hisobini tashkil qilishi beshta bosqichga bo'lib tadqiq etish zarurligi to'g'risidagi fikrlarini ilmiy asos sifatida ko'rib chiqishimiz mumkin:⁵⁹

Ishlab chiqarish xarajatlarining boshqaruv hisobini tashkil etishda avvalo bir qator tashkiliy va texnik masalalarni hal qilish zarur:

⁵⁶ Шешукова Т.Г., Шалаева Л.В. Стратегический управленческий анализ внешней среды: монография. – Перм: ИПЦ «Прокрост», 2015.- 139 с. ISBN 978-5- 94279-261-9

⁵⁷ Ефремова И.Н. Формирование стратегического управленческого учета и анализа затрат в сельскохозяйственных организациях. Авт.дисс.канд.экон.наук.–Орел 2010

⁵⁸ Kostaev U. Strategik boshqaruv hisobida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatini baholovchi ko'rsatkichlar tizimi. –T.: J. "Biznes-Ekspert" 2020, 1-son, b. 54

⁵⁹ Шалаева Л.В. Стратегический управленческий учет затрат в сельскохозяйственных организациях: монография. –Перм: ИПЦ «Прокрост», 2014.– 171 с. ISBN 978-5-94279-213-8

– korxonani tashkiliy-moliyaviy boshqarish tarkibini hamda mas'ul shaxslarning majburiyatlari va huquqlarini belgilab qo'yish lozim. – rejalashtirish, buxgalteriya hisobi, nazorat va boshqarish ob'ektlari ro'yxatini tasdiqlash.

Ikkinchi bosqichda strategik boshqaruv hisobi maqsadlari uchun buxgalteriya hisobining amaldagi qoidalari va tamoyillariga asosan korxonada hisob siyosati ishlab chiqiladi.

– faoliyatning natijadorligi va samaradorligini baholash uchun tahliliy ko'rsatkichlar tizimini tasdiqlash.

Ikkinchi bosqichda strategik boshqaruv hisobi maqsadlari uchun buxgalteriya hisobining amaldagi qoidalari va tamoyillariga asosan korxonada hisob siyosati ishlab chiqiladi.

Uchinchi bosqichda boshqaruv hisobining asosiy funksiyasi amalga oshiriladi ya'ni korxonada faoliyatining natijadorligi va samaradorligini baholashning eng muhim ko'rsatkichlari rejalashtiriladi, uning qisqa va uzoq muddatli istiqbolga mo'ljallab hisoblab chiqilgan aniq o'lchovlari tasdiqlanadi.

To'rtinchi bosqichda tezkor nazorat tizimini yo'lga qo'yish tadbirlari amalga oshiriladi ya'ni korxonada faoliyatidagi salbiy holatlarni, tashqi va ichki muhitdagi o'zgarishlarni, shu jumladan asosiy raqobatchilar faoliyatidagi o'zgarishlarni tezda aniqlash uchun shart-sharoitlar yaratiladi.

Beshinchi bosqichda boshqaruv hisobining rag'batlantiruvchilik funksiyasi mehnatni rag'batlantirish tizimini shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

Ishlab chiqarish xarajatlarining boshqaruv hisobini tashkil etish va xarajatlarni strategik boshqarish jarayonida xalqaro tajribani tahlil qilganimizda, bu borada ko'plab tamoyillar, tizimlar va usullar xilma-xilligi sharoitida ularni integratsiya qilish hamda optimallashtirish zarurati tug'iladi. Shularni inobatga olib, mazkur maqolada amaldagi mavjud tizimlar va tamoyillar turkumlandi, ularning bosqichlari aniqlandi, samarasi va amaliy ahamiyati ko'rsatildi.

XULOSA

Bir so'z bilan aytganda ishlab chiqarish xarajatlarining strategik hisobini boshqarishning ichki xo'jalik me'yoriy hujjati sanalgan hisob siyosatining "Xarajatlar" bo'limini shakllantirish yuzasidan ilmiyamaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Xulosa qilganimizda, ishlab chiqarish xarajatlari hisobini tashkil etish va usbu hisob maqsadlari uchun mahsulot tannarxini kalkulyatsiya qilishning xalqaro usullaridan foydalanish hozirgi pandemik va iqtisodiy tang vaziyatda salbiy oqibatlarini yumshatishga xizmat qiladi, deb o'ylaymiz.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T.: "Xalq so'zi", 2020 yil 25 yanvar, №19 (7521). www.xs.uz

2. Shodiev T., Xasanov B. Yuksalishning eng qisqa yo'li. – T.: “Xalq so'zi”, 2020 yil 1 may, №89 (7591). www.xs.uz

3. Шешукова Т.Г., Шалаева Л.В. Стратегический управленческий анализ внешней среды: монография. – Перм: ИПЦ «Прокрост», 2015.- 139 с. ISBN 978-5-94279-261-9

4. Николаева, О.Е., Алексеева О.В. Стратегический управленческий учет. – М.: ЛКИ, 2008.- 304 с.

5. Ефремова И.Н. Формирование стратегического управленческого учета и анализа затрат в сельскохозяйственных организациях. Авт.дисс.канд.экон.наук.– Орел 2010.

6. Kostaev U. Strategik boshqaruv hisobida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatini baholovchi ko'rsatkichlar tizimi. –T.: J. “Biznes-Ekspert” 2020, 1-son, b. 54

8. Шалаева Л.В. Стратегический управленческий учет затрат в сельскохозяйственных организациях: монография. –Перм: ИПЦ «Прокрост», 2014.– 171 с. ISBN 978-5-94279-213-8

9. Файзиев О., Эшонкулов Л. Ишлаб чиқарилган махсулотнинг таннархини калькуляция қилиш ва харажатларни туркумлаш / “Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришдаги муаммолар ва ёш олимларнинг тадқиқотлари” мавзусида аспирант, докторант ва тадқиқотчиларнинг 2009 йил “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили” га бағишланган илмий-амалий анжумани материаллари тўплами СамҚХИ-2009 йил. Б. 92-94

